

Nekatera vprašanja penalizacije kaznivih dejanj v poljskem kazenskem pravu

Dr. Stanisław Strycharz, Ministrstvo za pravosodje, Varšava

1. Uvodna in metodološka vprašanja

1. 1.

Izhodišče za to razmišljanje je pojem **penalizacija**. Izraz izhaja, kakor je znano, iz latinske besede **poena** (odkupnina za hudodelstvo, kazen, maščevanje) in pomeni, če gledamo najbolj posplošeno, nagnjenje po razširitvi območja kaznivosti nekaterih družbeno škodljivih dejanj. To nagnjenje se lahko izraža v razširjanju zakonskih okvirov za dano kaznivo dejanje ali pa v strožji odmeri kazni v okviru zakonske grožnje. V zadnjem primeru gre praviloma za pogostnejšo uporabo najvišje kazni, ki se predvideva za kaznivo dejanje, ali pa za uporabo drugih, dodatnih kazenskih sredstev ob temeljni kazni.

Kaže, da je vzporedno z razvojem teorij, ki zadevajo pojem kazni in njene funkcije, mogoče opaziti določene spremembe v okviru posameznih zakonodaj. Te spremembe se opirajo predvsem na določene legislativne premike, ki povzročajo **zmanjševanje** penalizacije. Do tega prihaja zaradi vpeljevanja novih, milejših kazenskih sredstev ali sredstev s probativno naravo, ki jih sodnik lahko uporablja namesto kazni odvzema prostosti. Odvzem takšnih sprememb je prav tako razširitev področja določil glede izrednega omiljenja kazni, pogojne oprostitve ali ustavitev postopka.

Takšno omejevanje penalizacije v posameznih zakonodajah seveda ne pomeni opuščanja strogega kaznovanja kaznivih dejanj s posebno težo ali pa posebej demoraliziranih storilcev (povratnikov). Sodobna zakonodaja praviloma zna združiti nagnjenje po milejšem kaznovanju drobnih prestopkov z nagnjenjem po poostrenem kazenskem pregonu v resnejših primerih, ki zaslužijo strožjo oceno. Pri tem je velikega pomena ustrezeno usmerjanje direktiv glede sodne odmere kazni.

1. 2.

V ožem pomenu govorimo o penalizaciji kot o zakonodajnem procesu, ki ima namen, da s sodno (kriminalno) kaznijo zajame nekatera človekova dejanja. Ta proces ima na začetni razvojni stopnji kazenske zakonodaje **prvotno (konstitutivno)** naravo in temelji na tem, da vpiše v katalog kaznivih dejanj tudi takšna dejanja, ki jih je pravo doslej dovoljevalo. Negativna ocena dejanja, ki je izpostavljen grožnji sodne kazni, je posledica določene družbene **izkušnje**, ki do-

pušča domnevo o družbeni škodljivosti dejanja; zakonska prepoved je tu drugoten, poznejši proces. Včasih takšno izkušnjo nadomesti tudi primer v kazenski zakonodaji druge države, praviloma takšne, ki ima sorodno družbeno-gospodarsko ureditev. V takšnem primeru stoji v kazenskem zakoniku dejanje, ki je tako glede opisa kot tudi glede ocene družbene škodljivosti, ki odseva v kazni, prevzeto iz druge zakonodaje.

Penalizacija s prvotno naravo je na razvojni stopnji sodobnih zakonodaj razmeroma redek pojav, to pa zato, ker je bilo najbolj tipično človekovo ravnanje z visoko stopnjo škodljivosti v posameznih kazenskih zakonikih določeno že poprej. Bolj pogosten pojav v sodobnem kazenskem pravu je penalizacija **dopolnilne** (oziroma **modificirajoče**) narave; temelji na spremembah območja kaznivosti takšnih dejanj, ki so bila prepovedana že poprej. Modifikacija gre lahko v smeri

- omejitve ali pa
- razširitev penalizacije.

Tako omejitve kot tudi razširitev penalizacije lahko nastopa v **vodoravni** smeri (če gre za modifikacijo penalne vsebine oziroma človekovih postopkov, ki so kaznivi) ali v **navpični** smeri (če gre za spremembe v območju kaznivosti glede dejanja, pri katerem so bile zakonske poteze formalno že izčrpane).¹

2. Razširitev penalizacije

2. 1.

Razširitev penalizacije v **vodoravni** smeri pomeni, da se s kaznijo (praviloma strožjo) obsegajo tista dejanja, ki doslej niso bila kazniva ali jim je grozila milejša kazen. Zakonodajni proces se v tem primeru usmerja v spremembo opisa prepovedanega dejanja, s tem pa se lahko poveže tudi razširitev zakonskih okvirov grožnje.

Vsako vpeljevanje novega dejanja v katalog kaznivih dejanj je v bistvu razširitev penalizacije v vodoravni smeri. Tu je treba opozoriti tudi na določitev tipa **kvalificiranega** kaznivega dejanja z ustrezeno zakonsko razširitvijo grožnje.

Naslednji je primer razširitve kaznivosti na **pripravljalno** dejavnost.

¹ Prim. Bafia Jerzy: Nowe zasady prawa o wykroczeniach. Referat v Poljski akademiji znanosti, 1972.

Seveda pa je v tem primeru, ko se kaznivost razširja tudi na pripravljalno dejavnost, nujno potrebno, da zakon takšne dejavnosti določi. S tem se je mogoče izogniti morebitni zlorabi zakona ob kaznovanju storilca, še preden je njegovo ravnanje doseglo stadij dejanja. V tej smeri gre na primer novi kazenski zakonik iz l. 1969; ugotavlja, da je »pripravljanje kaznivega dejanja kaznivo samo takrat, kadar zakon to ugotovi«, ter hkrati navaja, kaj je treba razumeti pod takšnim ravnanjem (čl. 14).

Naslednji primer razširitve penalizacije v vodoravni smeri je enako obravnavanje odgovornosti storilca in osebe, ki kaznivo dejanje posredno vodi. Pravilo takšne vrste najdemo v poljski kazenski zakonodaji.

2. 2.

Primer razširitve penalizacije v navpični smeri je določilo glede izredne poostritve kazni pri povratnikih ali storilcih kaznivih dejanja s huligansko naravo. Razširjanje zakonskih meja grožnje glede storilcev, ki se s kaznivim dejanjem srečujejo ponovno, prinaša v novi kodifikaciji poljskega kazenskega prava člen 60.

Razširitev penalizacije v omenjenem smislu je prav tako vpeljevanje globe poleg kazni odvzem prostosti, zlasti če gre za primere, ko mora sodnik uporabiti obe sredstvi hkrati.

3. Omejitev penalizacije

3. 1.

Primeri **omejitve** penalizacije bodo v okviru tega razmišljanja obseženi s splošnim pojmom depenalizacije.

Depenalizacija je proces, ki je nekako nasproten penalizaciji, saj si prizadeva zmanjševati (ali odpraviti) kaznivost nekaterih dejanj, ki jih kazensko pravo prepoveduje. Tudi takšna omejitev penalizacije lahko poteka bodisi vodoravno (če gre za omejevanje kazenske vsebine dejanj, ki jih prepoveduje kazenska zakonodaja), ali pa navpično (če se je zožilo območje kaznivosti ne glede na izčrpanje zakonskih potez vsebine dejanja).

Pod tako široko obravnavanim pojmom depenalizacije torej razumemo predvsem, da iz **kataloga kaznivih dejanj izločamo** določena dejanja, ki jih je kazenski zakonik doslej prepovedoval. V tem pomenu se včasih uporablja ter-

min »**decriminalisation**«; ta dovolj natančno opisuje proces, ki si prizadeva, da bi dejanju odvzel naravo prestopka. Takšna depenalizacija lahko pomeni bodisi

— popolno nekaznivost danega dejanja (tedaj govorimo o **popolni** ali **celotni** depenalizaciji);

— preusmerjanje dejanja v pristojnost zunaj-sodnih (npr. kazenskih administrativnih idr.) organov.

V tem drugem primeru imamo opraviti s tako imenovano **navidezno** depenalizacijo, saj njen izid dejansko ni popolna nekaznivost dejanja, pač pa samo **sprememba vrste in intenzivnosti** družbene reakcije na določeno ravnjanje. Seveda sledi spremembi reakcije tudi sprememba v organizih, ki so pristojni za obravnavanje dejanja, in pa **proceduralna** sprememba.

Kakor je popolna depenalizacija nenavadno redek primer, tako je odvzem kaznive narave dejanja in njegova preusmeritev v obravnavo zunaj-sodnih oziroma kvazisodnih organov pojav, ki je lasten razvoju sodobne, s tem pa tudi kazenske zakonodaje Poljske.

3. 2.

Zoževanje penalizacije v okviru **splošnih** predpisov kazenskega zakonika se povezuje z obstojem in uveljavljanjem takšnih institucij, kot je npr. ustavitev postopka, izredno omiljenje kazni itd. Pomemben vpliv na zmanjševanje za poskus, pripravljanje in nagovarjanje ali pomč pri kaznivem dejanju.

Uveljavljanje možnosti uporabe npr. izredne omilitve kazni ali ustavitev postopka v večjem obsegu kakor doslej dokazuje splošno nagnjenje k depenalizaciji, ki se uresničuje v dani zakonodaji. Takšno nagnjenje, kakor je bilo že pogovano, ne pomeni opuščanja strogega kaznovanja posebno hudih kaznivih dejanj. Institucije, o katerih govorimo kot o pojavih depenalizacijskega prizadevanja, se praviloma uporabljajo pri kaznivih dejanjih z majhno družbeno škodljivostjo in pri ne preveč demoraliziranih storilcih.

3. 3.

Prav tako je treba razmisli o možnosti zoževanja penalizacije **zunaj kazenskega zakona**, to je predvsem pri interpretaciji predpisov, kakor jo dajeta sodišče in znanost, in pri ustreznem usmerjanju odlokov.

V tem področju je treba pripisati velik pomen direktivam kriminalne politike, ki se oblikujejo na podlagi trenutnega stanja in sestave prestopništva ter na dosedanjih izidih boja s prestopništvom.

Kaže namreč, da samo določanje kaznivega dejanja in grožnje v zakonu še ne odloča o resničnem omejevanju (oziroma razširjanju) penalizacije v konkretnih, posamičnih primerih. Šele usmerjeno uveljavljanje možnosti za omiljevanje ali zaostrovjanje pregona, ki jih ponuja zakon lahko štejemo za pojav določenih nagibov. Zdajšnje stanje v boju s prestopništvom kaže na nujnost liberalnejšega doziranja kazenskega pregona, kot ga dopušča črka zakona. Po drugi strani pa boj s prestopništvom lahko zahteva, da se v praksi uveljavljajo tudi širi okviri zakonske grožnje ali da se dosledneje uporabljajo izredno poostrene kazni. V obeh teh primerih pelje usmerjanje odlokov v opozorilo na nujnost pogostejše uporabe predpisov, ki jim zakon daje izjemen pomen (predpisi, ki zadevajo povratništvo oziroma izredno omiljanje kazni). Tako je torej direktiva sodišču za doslednejšo uporabo predpisov, ki predvidevajo poostritev kazni pri povratništvu, pojav penalizacijskega prizadevanja. Nasprotno pa bo razлага, ki sodišča — v primeru alternativne grožnje — usmerja k uporabi sredstev, ki ne temeljijo na odvzem prostosti (pač pa na kazni odvzema prostoti v izjemnih primerih), pomenilo depenalizacijsko prizadevanje. V obravnavanih primerih torej ne gre za izstopanje iz zakonskih okvirov, temveč za **racionalno uporabo možnosti, ki jih dajejo predpisi glede zaostrovanja oziroma olajševanja pregona, kadar teža dejanja in storilčeva karakteristika to dopuščata.**

Po drugi strani pa je mogoče opaziti, da ustavljen položaj v boju s prestopništvom lahko napeljuje k razmišljjanju o spremembah penalizacije nekaterih dejanj v kazenskem zakoniku, torej o spremembah legislativne narave.

4. O vzrokih zoževanja ali razširjanja področja penalizacije

4. 1.

Na podlagi tako široko orisane problematike v zvezi s penalizacijo bi bilo treba razmisliti tudi o **vzrokih**, zaradi katerih prihaja do zoževanja ali razširjanja območja kaznivosti nekaterih dejanj. Videti je, da mora biti pri tem izhodišče v

oceni procesa penalizacije glede na **funkcijo kazenskega prava** v socialistični družbi.

Očitno je, da je sodna kaznen samo eno izmed sredstev, s katerimi se družbeni interesi branijo pred ravnanjem, ki tem interesom nasprotuje ali prizadeva. Prav tako je očitno, da je sodna kaznen med sredstvi, ki so na voljo državnim oblastem, najbolj **občutno** in odločno sredstvo.

Svoja lastna sredstva uporablja tudi civilno pravo, administrativno pravo itd. Pomembno vlogo pri obrambi družbenih interesov imajo tudi pooblastila krajevnih upravnih ali policijskih oblasti (npr. predpisi glede trgovine, cestnega prometa ali javnega reda, ki veljajo samo na določnem področju države).

Vprašujemo se torej, kakšna je **vloga** norm kazenskega prava — tedaj tudi sodne kazni — v celotni pahljači drugih norm (in drugih sredstev — civilnih, administrativnih itd.), ki se prav tako uporabljajo za obrambo družbenih interesov.

Težko je prezreti mnenje tistih, ki priznavajo, da je kazensko pravo v primerjavi z drugimi pravnimi disciplinami samo v **pomožni in dopolnilni vlogi**; to se kaže zlasti v dveh momentih:

1) norme kazenskega prava se uporabljajo za obrambo institucij, ki so predvidene v drugih področjih prava (lastnina, varstvo mladoletnika, obveznost plačevanja alimentov itd.),

2) obramba teh dobrin naj se predvidi samo v tistih primerih nasprotovanja določenim interesom, ko sredstva, ki jih predvidevajo druga področja prava, ne zadoščajo za učinkovito varovanje teh interesov.

Utemeljitev, ki bi se tu lahko pokazala (češ da ima samo sodna kaznen zastrašujočo naravo), ni pravilna, zlasti če pomislimo, da pravilno izvedena eksekucija na imetju ali kazensko-administrativna sredstva vsebujejo tudi (včasih prav bistveno) prvino **zastraševanja**. Poleg tega sredstva, ki jih predvidevajo druga pravna področja, ne povzročijo takšnih posledic, kakršne so povezane npr. s kaznijo odvzema prostosti.

Tako torej pri izbiranju vrste reakcije, ki je potrebna za varovanje določenih interesov, ne odloča nikakršna teoretična hierarhija norm, temveč **praktična možnost** doseganja cilja s pomočjo danega sredstva, tj. resničnega zavarovanja družbenih interesov. Prav tako ni mogoče prezreti **gospodarske plati**, tj. primerjave izdatkov za sredstva, ki peljejo k istemu cilju.

Če je torej mogoče omejiti število kaznivih dejanj določene vrste s pomočjo administrativ-

nih ali družbenih vzgojnih sredstev, se kaj lahko pokaže, da prenapeta kazenska reakcija namesto teh sredstev ni samo odveč, ampak je tudi škodljiva. V tem smislu govorimo o »splošnem razvrednotenju sodne kazni«,² pri čemer mislimo zlasti na kazen odvzema prostosti. Zato se pravilno poudarja, da »sodna kazen ni vedno tisto sredstvo, ki najuspešneje pelje do cilja. Zakon npr. ne omenja kazenske odgovornosti za nehoteno uničenje ali poškodovanje imetja (...), saj mu civilna odgovornost očitno zadošča, čeravno je družbena nevarnost dejanj, ki temelje na nemernem uničenju družbenega ali tujega imetja, lahko pomembna«.³

4. 2.

Temeljno merilo, ki odloča pri območju penalizacije, je stopnja mogoče družbene nevarnosti v kaznivem dejanju. Vendar pa se da opaziti, da bi bila »penalizacija vseh družbi škodljivih dejanj v nasprotju ne le s humanističnim načelom, da iure poenali est civiliter utendum, ampak tudi z načelom kar se da gospodarnega, uspešnega in smotrnega boja s škodljivimi pojavi v družbi. Če na vprašanje penalizacije gledamo iz tega zornega kota, lahko pridemo do sklepa, da sodna kazen ni vedno tisto sredstvo, ki najuspešneje pelje do cilja.«⁴

Merilo družbene nevarnosti v bistvu odloča o zakonskih okvirih grožnje in je poleg tega odločilna sestavina, ki določa usmeritev ključnih določil splošnega poljskega kazenskega zakonika (kot ustavitev postopka po 26. oziroma 27. členu poljskega kazenskega zakonika).

² Prim. Pinatel Jean, *La criminologie*, Paris (ed. SPES) 1969, s. 13 i. sl.

³ Kazenski zakonik. Komentar (Bafia J., Mioduski K., Siewierski M.), s. 12.

⁴ ibid.

Mogoča družbena nevarnost v dejanju nedvomno ni nič **stalnega** in se spreminja v skladu z razvojem družbenih in gospodarskih razmerij v dani državi. Vendar pa primerjava kazenske zakonodaje v državah z različnimi družbeno-gospodarskimi ureditvami lahko napelje na misel, da v vsakem izmed teh kazenskih zakonikov najdemo skupino kaznivih dejanj, ki so si podobna po opisu potez bistva kaznivega dejanja kot tudi po moči predvidene kazenske reakcije. Kazniva dejanja proti življenju in zdravju, proti notranji in zunanji varnosti države, proti listinam in zakonodaji so poudarjena skoraj v vseh zakonikih; razlike med posameznimi zakonodajami glede vrste in višine grožnje za določena kazniva dejanja so sorazmerno majhne.

Lahko bi se vprašali, ali je za ta kazniva dejanja, ki so v vsaki ureditvi enako strogo kaznovana, posebna kaka **univerzalna navzočnost** družbene nevarnosti. Mogoče je tudi priznati, da zakonodajna tradicija kaže na to, da je takšna kazniva dejanja mogoče obvladovati samo s sodno kaznijo, z določeno prвino zastraševanja. Nasadnje je mogoče tudi omeniti, da so obstajale družbe, katerih interesu varujejo posamezni kazenski zakoniki, na **podobni kulturni ravni**; to dopušča podobno normiranje kazenske odgovornosti v omenjenih primerih — ne glede na druge razlike gospodarske ali politične narave.

Pomembnejša pa je vendarle ugotovitev, da se v kazenskih zakonodajah posebej oblikuje potek penalizacije sprememb glede drugih kaznivih dejanj, ki se ne uvrščajo v omenjeno univerzalno skupino, pa tudi glede iskanja vzrokov za zoževanje ali širjenje območja penalizacije teh dejanj.

Iz poljskega jezika prevedel
Franc Drolc

UDK: 343.21:343.23(438)

Some Problems of Criminalization in the Polish Penal Law

Strychar dr. Stanislaw, Lawyer, Department of Justice, Warsaw

The article deals with some basic problems connected with the notion of criminalization. The author defines criminalization as a legislative process leading to imposition of a punishment to special human deeds. He deals with the problem of broadening this process and of its narrowing.

With criminal law, the tendency towards narrowing criminalization can be observed in the less depriving the offender of liberty and in replacing such penalties by measures of semi-liberty or of a probational character. The author stresses also the

problem of broadening the sphere of criminalization in criminal law. This can happen either by modifying a criminal offence and by introducing a more severe sanction for it, or by extending the limits of criminalization by including preparatory activities for the crime within the scope of punishment.

The author pays special attention to the importance of social dangerousness as the basic criterion upon which decision about broadening or narrowing the criminalization is to be based.